

**Саха тылыгар 2022-2023 сыллааҕы өрөспүүбүлүкэтээҕи
олимпиада кэтэхтэн түһүмэҕин соруудахтарын толорорго ыйыы-кэрдии**

Сабалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) илиһин толор. Улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанньаҕын, ааккын, олимпиадаҕа бэлэмнэбит учууталын аатын толору суруй.

Саха тылыгар олимпиада соруудахтара: А - ыйытыктар; В – ырытыылар; С – тиэкиһи кытта үлэ.

Үлэни толорууга 3 чаас бэриллэр. А ыйытыыларыгар хоруйга 15-30 мүн, В, С соруудахха 2-2.5 чааһы аныыргар сүбэлиибит, суруйбут тиэкиһин бүтэһиктээх барыйаанын ыраастык устарга бириэмэтэ ордорун. Үлэ харата (черновик), үрүңэ (беловик) буоларын үөһэ ый, тус-туһунан илиискэ сааһылаан толор. Онон, бастаан соруудах арааһын болҕойон аах.

А соруудах (50 баал). Соруудах илиискэ бэйэтигэр толоруллар. Хас биирдии соруудах биирдии-иккилии хоруйу эрэйэр (кылгастык, 1-2 тылынан).

В соруудах (25 баал). Ырытыы арааһын туспа илиискэ үгэс буолбут онкулунан толор.

С соруудаҕы (25 баал). Суруйааччы суруйар уратытын, кини тылы таба туттар ньымаларын арыйарга кыһан. *Тыл ханнык этигэн ньымаларын* туһанан, тупсаҕайдык-хомоҕойдук суруйарын арыйан ырыт.

Ырытыыга тиэкиһи оноруу ирдэбилин (этиилэр саха тылын нуорматыгар сөп түбэһиилэрэ, сахалыы тыл үөрүйэҕин тутуһуу, ырытыы тылын-өһүн хомоҕойо, таба суруйуу, сурук бэлиэтэ) тутуһуу учуоттанар.

Үлэ үгүс марайа суох ыраас буоларыгар кыһан, буочаргын болҕой.

Ситиһини баҕарабыт!

Олимпиада школьников по общеобразовательным предметам (задание)

Үөрэх дыла: 2022-2023

Предмет: Саха тыла

Кылаас: 5

А соруудах (50 баал)

Дорџоон үөрџџ, таба суруйуу, таба сангарыы

А1. Бүтэй дорџоон дьүөрэлэһиилэрин ый (3 баал)

<i>тыллар</i>	<i>өрө дьүөрэлэһии</i>	<i>төттөрү дьүөрэлэһии</i>	<i>хардарыта дьүөрэлэһии</i>
Усталлар			
Мастаах			
Сиэммит			
Хаардаах			
Төрөппүт			
Сүүрэллэр			

А2. Майгыннаһар тыллартан хайата таба суруллубутун быһаар (4 баал)

1. а) огурсу
б) оџурсуу
в) оџурсу
г) огурсуу	4. а) ынтах
б) антах
2. а) баарын
б) маайыын
в) мааџын
г) баарыан	5. а) уруккуттан
б) уруккаттан
3. а) энин
б) ингин	6. а) кытарчы
б) кытачы
7. а) былчынг
б) бычынг
	8. а) энээр
б) энэр

А3. Сэмэн Данилов “Ойуунускайдыын кэпсэтии” бэйэмэтиттэн быһа тардыыга сөптөөх буукубалары суруйан биэр. (5 баал)

Биирдэ дьоллоох уол буолан

Мин эйигин көрбүтүм:

Албан ааттаах норуот уола

Норуоккунуун көрсөргү(н/н). (1)

Кыра бүрэ, хачаайы,

Мин “Эн” диэ суох киһибин,

“Көрүүй, ол Ойуунускайы!” -

Диэбиттэрин итэбэйбэтэџим.

Онтон эн хааман, сүүрэн
Трибунаба кэлбити(н/г), (2)
Хатан харах, сытыы сирэй
Ала чохчы эн эти(н/г). (3)

Утаппыт киһи ууну
Бймахтыыры(н/г) курдуктук, (4)

Этэн баарты(н/г) хоһуундук, (5)
Итэбэтэр холкутук ...

Онтон ыла билэбин
Кырдьыктаах тыл эрчимин,
Тыл иччилээх имэнгин,
Төлөннөөх тыл - ох! - диэни.

Хоруйа: көрсөргү(...). (1)
кэлбити(...), (2)
эн эти(...). (3)
Бймахтыыры(...) курдуктук, (4)
Этэн баарты(...) хоһуундук, (5)

А4. Саха норуотун чулуу уола С.А. Новгородов, академик Л.В. Щерба үөрэжин ылынан, «Бастаангы сурук-бичик» (1922) диэн букубаарын айбыта, суругар «хайдах сангарарын курдук суруй» диэн бириинсиби тутуспута.

Бэриллитит холобурдарга Новгородовтыы хайдах суруллубутун чөлүгэр таһаарарга холон, элбэх туочука (...) оннугар суруйан биэр. (4 баал)

Билинни сурук	Новгородовтыы сурук	буукуба та
илимниир	ilimn[?]r	...
ити эрээри	iti er[?]ri	...
Суруккун аах.	suruk:un [?]q	...
Суор хаабыргыыр.	suor qa:vuɣg[?]r	...

Лиэкстикэ

А5. Бэриллитит тылларга утарыта суолталаах тылларын (антоним) суруй. (5 баал)

Эмис	
Көнө	
Эдэр	

Аһыы	
Тот	
Кураанах	
Сүт	
Кырдык	
Эбии	
Эрдэ	

А6. Тыл көнө уонна көспүт суолталарын наардаа: *илим хараба, куоска хараба, кута хараба, хотой хараба, күөл атаба, модьугу атаба, хайа быара, убаһа быара* (4 баал)

Көнө суолта	Көспүт суолта

А7. Сомоҕо домох сөптөөх суолтатын тал: *балыктааҕар кэлэҕэй, сыммыттааҕар бүтэй* (2 баал)

1. санаатын сатаан этэр кыаҕа суох кэлэҕэй
2. олус сэмэй, чиэһинэй, сымнаҕас, сытыары майгылаах
3. дыону кытта алтыһарын сөбүлээбэт. тэйиччи туттар

А8. Хоһоонтон хаары тыыннаабымсытыы нһыматынан ойуулуур тыллары бул. (6,5 баал)

Хаар кири сиилии-сиилии,

Хаар миигин симиир-симиир;

Хаар миигин үөрэ сэргиир,

Хаар миэхэ үөрэ кэпсиир.

Кулун курдук хаар кистиир

Мин атабым анныгар,

Миигин суолбар сайыһа.

Хаар мин суолбун бэчээттиир,

Куһаҕаммын көмөн кистиир,

Үчүгэйбин бэлиэтиир.

Дьылҕам хаартан төрүүттээх,

Дьолум хаартан төрүүхтээх.

(Сэмэн Данилов “Хаар”)

A9. Бэриллибит өс хоһоонноругар көппүт тылы ситэр. (4,5 баал)

- 1) Айан аргыстаах, суол _____. 2) Айыы киһитэ аһыныгас, күн киһитэ _____. 3) Дойду сурахтаах, алаас _____. 4) Ким доҕордоох – ол _____. 5) Кулгаах ыраабы истэр, харах _____ көрөр. 6) Кырдыаҕастан алгыһын ыл, эдэртэн _____ ыл. 7) Күн сири сырдатар, үөрэх – _____. 8) Көтөр өнүгөн, киһи _____. 9) Ыстаабыккын эрэнимэ, _____ эрэн.

Сага чааһа, сиинтэксис

A10. Эрилик Эристиин “Хачыгыр” кэпсээниттэн быһа тардыыны аах, бэриллибит сурудахтары толор. (барыта 10 баал)

Киниэхэ оччолорго маннык ыарахан үлэ суох этэ. Кыһын буоллабына аҕалара мутуктаан киллэрбит амынньыарын оһохторугар толору симэн биэрэн бараннар, дьыэ таһыгар силлиэ-тыал күүгүнүүр тыаһын эрэ истэллэрэ. <...>

Сайын буоллабына Хачыгыр Чооруостуун иккиэн Кыбыттар кыараҕас хонуутугар лыабы экирэтэллэрэ, аһынганы бултууллара. Аҕалара Кыбыттар көлүкэтигэр соодьонноон киирэн, туутун көрөн, балык ыллабына: «Эн сизэ, кини сизэтин!» — дьээн хардарыта хатаҕалаһа-хатаҕалаһа силлэрэ. Иккиэйэх ынахтара, хомуйтарыы көрдөөбөккө, бэйэлэрэ кэллэрэ.

1. *Амынньыар* тыл суолтатын быһаар. (2 баал)
2. Тиэкис бастакы этиититтэн быһаарыылаах солбуйар ааты бул. (2 баал)
3. *Тиэкистэн кыччаттар сыһыарыылаах аат тылы бул.* (2 баал)
4. *Тиэкистэн дьүһүннүүр туохтууру бул.* (2 баал)
5. *Тыаһы үтүктэр туохтууру бул.* (2 баал)

A11. Этии араастарын тиксигиннэртээ. (2 баал)

№	этиилэр	судургу этии	холбуу этии
1	<i>Көлүччэлэр, көлүччэлэр, көлүччэлэр</i> <i>Кистэлэн чуумпу санаа кэриэтэлэр</i> (ИГ)		
2	Көрдөөх аргыс суолу кылгатар. (өс хох.)		
3	Үтүө ат биир кымньыылаах, Үтүө киһи биир тыллаах. (өс хох.)		
4	Ойуурдаах куобах охтон биэрбэт, дьонноох киһи өлөн		

	биэрбэт. (өс хон.)		
--	--------------------	--	--

В сорудах (25 баал)

В1. Лиэксикэлии ырытыыта онгор (2 баал): минныгэс

В2. Дорбоонунан ырытыы (3 баал): үөрүүттэн

В3. Тылы састаабынан ырытыы: (10 баал)

тииккэ, тигэр, сатабылы, сурунар, эрчимнээхтик

В4. Этиини ырытыы (этии тиибин ый, арааһын быһаар, этии чилиэнинэн ырыт, тыллар үрдүлэригэр санга чааһын ый)(10 баал).

Туналыйар туус манган солко таҥастаах эдэр дьахтар бульварга “Известия” хаһыаты ааба олорор. (АА)

С. Айымньы тылын-өһүн, үүс-үрэн ньымаларын ырытан, суруйааччы сатабылын арыарга холон. Тыл ханнык ньымалара айымньыны этигэн, тыыннаах онгороллорун тизкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста) (25 баал)

100-150 тыллаах буолуон сөп.

Киһиэхэ “доҕор” диэн ааттаах атын киһи баар буолан, бу сырдык күн анныгар киһи араас кытаанахтары, кыһалҕаны тулуйар сүдү кыахтаах буолар эбээт! Киһиэхэ “доҕор” диэн ааттаах киһи баар буолан, бу ийэ буор үрдүгэр киһи үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго дьулуһар дьохун дьобурдаах буолар эбээт!

Хомолтону, баҕар, эн соботобун сатаан хомойуон даҕаны... Оттон үөрүүнү? Соботобун үөрүллэр үтүө үөрүү диэн суох. Бар дьонтон кистэнэн, соботобун үөрүллэр уоруйах, сымыйаччы, түөкүн быстах үөрүүтүн биһиги үтүө үөрүүнэн аахпаппыт. Үйэлээх сырдык үөрүү хайаан да доҕордоох, ханыылаах, хайаан да бар дьон кыттыгастаах буолар.

Баҕар, ол буолуо ээ бу аан дойдуга хайаан даҕаны сырдык харанганы, кырдьык сымыйаны, дьол муну хоторун сүрүн билгэтэ! ...

Киһиэхэ хайаан да доҕор баар буолуохтаах. Доҕору да таптыыр дьобура суох көлөөк ханан бар дьону, норуоту таптыаҕай?

(Амма Аччыгыһа “Доҕоттор” сэхэниттэн)

**Саха тылыгар 2022-2023 сыллааҕы өрөспүүбүлүкэтээҕи
олимпиада кэтэхтэн түһүмэбин соруудахтарын толорорго ыйыы-кэрдии**

Саҕалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) илиинин толор. Улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанньаҕын, ааккын, олимпиадаҕа бэлэмнээбит учууталын аатын толору суруй.

Саха тылыгар олимпиада соруудахтара: А - ыйытыктар; В – ырытыылар; С – тиэкиһи кытта үлэ.

Үлэни толорууга 3 чаас бэриллэр. А ыйытыыларыгар хоруйга 15-30 мүн, В, С соруудахха 2-2.5 чааһы аныыргар сүбэлиибит, суруйбут тиэкиһин бүтэһиктээх барыйаанын ыраастык устарга бириэмэтэ ордорун. Үлэ харата (черновик), үрүнгэ (беловик) буоларын үөһэ ый, тус-туһунан илиискэ сааһылаан толор. Онон, бастаан сорууда арааһын болҕойон аах.

А соруудах (50 баал). Соруудах илиискэ бэйэтигэр толоруллар. Хас биирдии соруудах биирдии-иккилии хоруйу эрэйэр (кылгастык, 1-2 тылынан).

В соруудах (25 баал). Ырытыы арааһын туспа илиискэ үгэс буолбут онкулунан толор.

С соруудаҕы (25 баал). Суруйааччы суруйар уратытын, кини тылы таба туттар ньымаларын арыйарга кыһан. *Тыл ханнык этигэн ньымаларын* туһанан, тупсаҕайдык-хомоҕойдук суруйарын арыйан ырыт.

Ырытыыга тиэкиһи оноруу ирдэбилин (этиилэр саха тылын нуорматыгар сөп түбэһиилэрэ, сахалыы тыл үөрүйэҕин тутуһуу, ырытыы тылын-өһүн хомоҕойо, таба суруйуу, сурук бэлиэтэ) тутуһуу учуоттанар.

Үлэ үгүс марайа суох ыраас буоларыгар кыһан, буочаргын болҕой.

Ситиһини баҕарабыт!

Олимпиада школьников по общеобразовательным предметам (задание)

Үөрэх дыла: 2022-2023

Предмет: Саха тыла

Кылаас: 6

А соруудах (50 баал)

Дорѳоон үөрэбэ, таба суруйуу, таба сангарыы

A1. Бүтэй дорѳоон дьүөрэлэһиилэрин ый (3 баал)

<i>тыллар</i>	<i>өрө дьүөрэлэһии</i>	<i>төттөрү дьүөрэлэһии</i>	<i>хардарыта дьүөрэлэһии</i>
унаарыһаллар			
сүрэхтээх			
суоракка			
айаннаа			
сирдэппит			
усталлар			

A2. Майгыннаһар тыллартан хайата таба суруллубутун быһаар (4 баал)

1. а) огурсу
б) оѳурсуу
в) оѳурсу
г) огурсуу	4. а) ынтах
б) антах
2. а) баарын
б) маайыын
в) мааѳын
г) баарыан	5. а) уруккуттан
б) уруккаттан
3. а) энин
б) инин	6. а) кытарчы
б) кытачы
	7. а) былчын
б) быччын
	8. а) энээр
б) энэр

A3. Сэмэн Данилов “Ойуунускайдыын кэпсэтии” бэйээмэтиттэн быһа тардыыга сөптөөх буукубалары суруйан биэр. (5 баал)

Бишрдэ дьоллоох уол буолан

Мин эйигин көрбүтүм:

Албан ааттаах норуот уола

Норуоккунуун көрсөргү(н/н). (1)

Кыра бүрэ, хачаайы,

Мин “Эн” диэ суох киһибин,
 “Көрүүй, ол Ойуунускайы!” -
 Диэбиттэрин итэбэйбэтэбим.

Онтон эн хааман, сүүрэн
 Трибунаҕа кэлбити(н/г), (2)
 Хатан харах, сытыы сирэй
 Ала чахчы эн эти(н/г). (3)

Хоруйа: көрсөргү(...). (1)
 кэлбити(...), (2)
 эн эти(...). (3)
 Бймахтыыры(...) курдуктук, (4)
 Этэн баарты(...) хоһууннук, (5)

Утаппыт киһи ууну
 Бймахтыыры(н/г) курдуктук, (4)
 Этэн баарты(н/г) хоһууннук, (5)
 Итэбэтэр холкутук ...

Онтон ыла билэбин
 Кырдьыктаах тыл эрчимин,
 Тыл иччилээх имэнгин,
 Төлөннөөх тыл - ох! - диэни.

А4. Саха норуотун чулуу уола С.А. Новгородов, академик Л.В. Щерба үөрэҕин ылынан, «Бастаанны сурук-бичик» (1922) диэн букубаарын айбыта, суругар «хайдах сангарарын курдук суруй» диэн бириинсиби тутуспута. Бэриллит холобурдарга Новгородовты хайдах суруллубутун чөлүгэр таһаарарга холон, элбэх туочука (...) оннугар суруйан биэр. Сэргэстэһэ турар тыллар бэйэ-бэйэлэригэр дьайсалларын учуоттаа. (4 баал)

Билинни сурук	Новгородовты сурук	буукуба та
Суруккун аах.	suruk:un [?]q	...
Суор хаабыргыыр.	suor qa:vwrg[?]r	...
Кэпсээннээ, доҕоор, тугу иһиттин?	kepse:n:e dɔvɔ:r tugu ihi[?]ing	...
Кыһамнылаах оҕо үөрэҕи ылыгас буолар.	kuhamnjula:[?] ɔvɔ wɔwɔ ulugas buolar	...

Лиэксикэ

A5. Бэриллибит тылларга утарыта суолталаах тылларын (антоним) суруй. (5 баал)

бөбүргөө	
көнө	
онор	
умса	
күүстээх	
кураанах	
сүт	
сыыһа	
эбии	
эрдэ	

A6. Тыл көнө уонна көспүт суолталарын наардаа: *илим хараба, куоска хараба, сырдык олох, сырдык хос, хотой хараба, күөл атаба, модьугу атаба, хайа быара* (4 баал)

Көнө суолта	Көспүт суолта

A7. Сомоҕо домох сөптөөх суолтатын тал. (2 баал)

1) *ини-бии курдук (кэриэтэ)*

- а. олус майгыннаһар доҕордуулар
- б. олус майгыннаһар бииргэ төрөөбүттэр
- в. олус эйэлээхтик олор

2) *иһигэр кутуйах хаамар*

- а. айманар, дьиксинэр, мунчаарар
- б. иһэ ыалдыбыт
- в. тугу эрэ сөбүлээбэт, абааһы көрөр

А8. Хоһоонтон хаары *тыыннаабымсыты* ньыматынан ойуулуур тыллары бул, аннынан тарт. (6,5 баал)

*Хаар кири сиили-сиили,
Хаар миигин симиир-симиир;
Хаар миигин үөрэ сэргиир,
Хаар миэхэ үөрэ кэпсиир.*

*Хаар мин суолбун бэчээттиир,
Куһаҕаммын көмөн кистиир,
Үчүгэйбин бэлиэтиир.*

*Кулун курдук хаар кистиир
Мин атабым анныгар,
Миигин суолбар сайыһа.*

*Дьылҕам хаартан төрүүттээх,
Дьолум хаартан төрүүхтээх.*

(Сэмэн Данилов “Хаар”)

А9. Бэриллибит өс хоһоонноругар көппүт тылы ситэр. (4,5 баал)

- 1) Айан аргыстаах, суол _____. 2) Айыы киһитэ аһыныгас, күн киһитэ _____. 3) Дойду сурахтаах, алаас _____. 4) Ким доҕордоох – ол _____. 5) Кулгаах ыраабы истэр, харах _____ көрөр. 6) Кырдыабастан алгыһын ыл, эдэртэн _____ ыл. 7) Күн сири сырдатар, үөрэх – _____. 8) Көтөр өнгүнэн, киһи _____. 9) Ыстаабыккын эрэнимэ, _____ эрэн.

Саҥа чааһа, сиинтэксис

А10. Бэлиэтэммит сана чаастара хайа этии чилиэнэ буолалларын ый (2 баал)

а	“Мин сааһым үгүс. Алтабын туолубутум”, - диэтэ саха. (АА)	
б	Аска абыйах үчүгэй, үлэбэ үгүс үчүгэй. (өс хох.)	

В	<i>Сорох дьоннор вагон иккис долбууругар түбэһэннэр, утуйан абыранан, муннулара буччугунуур. (АА)</i>	
Г	<i>Сорохтор мин тула бэйэ-бэйэлэригэр төбөлөрүн өйөөн утуктаан куобалдыһа олороллор, сорохтор аргыый кэпсэтэллэр (АА)</i>	

А11. Эрилик Эристиин “Хачыгыр” кэпсээниттэн быһа тардыыны аах, бэриллитбит соруудахтары толор. (барыта 8 баал)

Киниэхэ оччолорго маннык ыарахан үлэ суох этэ. Кыһын буоллабына аҕалара мутуктаан киллэрбит амынньыарын оһохторугар толору симэн биэрэн бараннар, дьыэ таһыгар силлиэ-тыал күүгүнүүр тыаһын эрэ истэллэрэ. <...>

Сайын буоллабына Хачыгыр Чооруостуун иккиэн Кыбыттар кыараҕас хонуутугар лыабы экирэтэллэрэ, аһынганы бултууллара. Аҕалара Кыбыттар көлүкэтигэр соодьонноон киирэн, туутун көрөн, балык ыллабына: «Эн сизэ, кини сизэтин!» — диэн хардарыта хатаҕалаһа-хатаҕалаһа сириллэрэ. Иккиэйэх ынахтара, хомуйтарыы көрдөөбөккө, бэйэлэрэ кэлэллэрэ.

1. Бастакы этииттэн быһаарыылаах солбуйар ааты булан суруй. (2 баал)
Хоруйа:
2. Тиэкистэн кыччаттар сыһыарыылаах аат тылы бул. (2 баал)
Хоруйа:
3. Тиэкистэн дьүһүннүүр туохтууру бул. (2 баал)
Хоруйа:
4. Тыаһы үтүктэр туохтууру бул. (2 баал)
Хоруйа:

А12. Этии араастарын тиксириннэртээ. (2 баал)

№	этиилэр	судургу	холбуу
1	<i>Көлүччэлэр, көлүччэлэр, көлүччэлэр Кистэлэнг чуумпу санаа кэриэтэлэр (ИГ)</i>		
2	<i>Дьэбиннээх тимир үлэбэ күлүмүрдүүр. (өс хох.)</i>		
3	<i>Күһүнгү киһи күлбүтүнэн, сааскы киһи салбаммытынан. (өс хох.)</i>		
4	<i>Ойуурдаах куобах охтон биэрбэт, дьонноох киһи өлөн биэрбэт. (өс хох.)</i>		

В сорудах (25 баал)

В1. Лиэксикэлии ырытыгыта онор (2 баал): *доѳордоһуу*

В2. Дорѳоонунан ырытыгы (3 баал): *кыахтааххын*

В3. Тылы састаабынан ырытыгы: (10 баал)

кытыйатын, отоннуттан, суруйааччыларбытыгар, аахпытым, ытыктабыллаахтык

В4. Этии чилиэнинэн ырытыгы (10 баал)

Бэбэһээ киэһэ хаалларбыт ийэтин, кыракый быраатын эмискэччи күүскэ ахтан кэллэ.

С сорудах (25 баал)

Айымньы тылын-өһүн, уус-уран ньымаларын ырытан, суруйааччы сатабылын арыйарга холон. Тыл ханнык ньымалара айымньыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста) *100-150 тыллаах буолуон сөп.*

Киһиэхэ “доѳор” диэн ааттаах атын киһи баар буолан, бу сырдык күн анныгар киһи араас кытаанахтары, кыһалҕаны тулуйар сүдү кыахтаах буолар эбээт! Киһиэхэ “доѳор” диэн ааттаах киһи баар буолан, бу ийэ буор үрдүгэр киһи үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго дьулуһар дьоһун дьоѳурдаах буолар эбээт!

Хомолтону, баѳар, эн соѳотоѳун сатаан хомойуон даѳаны... Оттон үөрүүнү? Соѳотоѳун үөрүллэр үтүө үөрүү диэн суох. Бар дьонтон кистэнэн, соѳотоѳун үөрүллэр уоруйах, сымыйаччы, түөкүн быстах үөрүүтүн биһиги үтүө үөрүүнэн аахпаппыт. Үйэлээх сырдык үөрүү хайаан да доѳордоох, ханыылаах, хайаан да бар дьон кыттыгастаах буолар.

Баѳар, ол буолуо ээ бу аан дойдуга хайаан даѳаны сырдык харананы, кырдык сымыйаны, дьол муну хоторун сүрүн билгэтэ! ...

Киһиэхэ хайаан да доѳор баар буолуохтаах. Доѳору да таптыыр дьоѳура суох көлөөк хантан бар дьону, норуоту таптыаѳай?

(Амма Аччыгыһа “Доѳоттор” сэһэниттэн)

**Саха тылыгар 2022-2023 сыллааҕы өрөспүүбүлүкэтээби
олимпиада кэтэхтэн түһүмэбин соруудахтарын толорорго ыйыы-кэрдии**

Саҕалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) илиинин толор. Улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанньаҕын, ааккын, олимпиадаҕа бэлэмнээбит учууталын аатын толору суруй.

Саха тылыгар олимпиада соруудахтара: А - ыйытыктар; В – ырытытылар; С – тиэкиһи кытта үлэ.

Үлэни толорууга 3 чаас бэриллэр. А ыйытытыларыгар хоруйга 15-30 мүн, В, С соруудахха 2-2.5 чааһы аныыргар сүбэлиибит, суруйбут тиэкиһин бүтэниктээх барыйаанын ыраастык устарга бириэмэтэ ордорун. Үлэ харата (черновик), үрүнгэ (беловик) буоларын үөһэ ый, тус-туһунан илиискэ сааһылаан толор. Онон, бастаан соруудах арааһын болҕойон аах.

А соруудах (50 баал). Соруудах илиискэ бэйэтигэр толоруллар. Хас биирдии соруудах биирдии-иккилии хоруйу эрэйэр (кылгастык, 1-2 тылынан).

В соруудах (25 баал). Ырытыты арааһын туспа илиискэ үгэс буолбут онкулунан толор.

С соруудаҕы (25 баал). Суруйааччы суруйар уратытын, кини тылы таба туттар ньымаларын арыярга кыһан. *Тыл ханнык этигэн ньымаларын* туһанан, тупсаҕайдык-хомоҕойдук суруйарын арыян ырыт.

Ырытытыга тиэкиһи оноруу ирдэбилин (этиилэр саха тылын нуорматыгар сөп түбэһиилэрэ, сахалыы тыл үөрүйэҕин тутуһуу, ырытыты тылын-өһүн хомоҕойо, таба суруйуу, сурук бэлиэтэ) тутуһуу учуоттанар.

Үлэ үгүс марайа суох ыраас буоларыгар кыһан, буочаргын болҕой.

Ситиһини баҕарабыт!

Олимпиада школьников по общеобразовательным предметам (задание)

Үөрэх дьыла: 2022-2023

Предмет: Саха тыла

Кылаас: 7

А соруудах (50 баал)

A1. Дорѳоон үөрэѳэ, таба суруйуу, таба сангарыы

1. Бүтэй дорѳоон дьүөрэлэһиилэрин ый (3 баал)

<i>тыллар</i>	<i>өрө дьүөрэлэһии</i>	<i>төттөрү дьүөрэлэһии</i>	<i>хардарыта дьүөрэлэһии</i>
онгороллор			
көтөрдөр			
кэрэхсииллэр			
саламааттыыр			
утаппыт			
өрүкүшпүт			

A2. Майгыннаһар тыллартан хайата таба суруллубутун быһаар (4 баал)

1. а) тыанан (бар)	5. а) уруккуттан
б) тыаннан (бар)	б) уруккаттан
2. а) бэрткэ	6. а) халтархай
б) бэркэ	б) халтырхай
в) бэккэ	7. а) былчын
3. а) энин	б) быччын
б) инин	8. а) анаар
4. а) аллара (долбуур)	б) анаар
б) аллараа (долбуур)	

A3. Иван Гоголев “Грант Григорянна” хоһоонуттан быһа тардыыга сөптөөх буукубалары суруйан биэр. (5 баал)

Мууһа уулбат

Күөх Арарат

Күлүмүрдүүр сириттэн

Эн кэлбити(н, н),

Кэнэн эти(н,н),

Мындыр эти(н,н),

Дыкти эти(н,н) киһиттэн.

*Уран кулгаах,
Намчы тарбах,
Эн дыкти доржоон ууһа,*

Киэн Ленаны,

*Туймааданы,
Бу халлааны
Таптаабыта эн дууһа(н,н).*

Хоруй: *Дыкти эти(...)
кэлбити(...)
Кэнэн эти(...)
Мындыр эти(...)
дууһа(...)*

А4. Саха норуотун чулуу уола С.А. Новгородов, академик Л.В. Щерба үөрэбин ылынан, «Бастаанны сурук-бичик» (1922) диэн букубаарын айбыта, суругар «хайдах сангарарын курдук суруй» диэн бириинсиби тутуспута, сөптөөх доржоону суруйан биэр.

Бэриллибит холобурдарга Новгородовтыы хайдах суруллубутун чөлүгэр таһаарарга холон, элбэх туочука (...) оннугар сөптөөх бууккубаны суруйан биэр. Сэргэстэһэ турар тыллар бэйэ-бэйэлэригэр дьайсалларын учуоттаа. (4 баал)

Билинни сурук	Новгородовтыы сурук	буукуба та
Суруккун аах.	suruk:un [?]q	...
Суор хаабыргыыр.	suor qa:vwrg[?]r	...
Кэпсээннээ, доҕоор, тугу иһиттин?	kepse:n:e dɔvɔ:r tugu ihi[?]ing	...
Кыһамныылаах оҕо үөрэби ылыгас буолар.	kɯhamnjɯla:[?] ɔvɔ wreki ɯlɯgas buolar	...
Ньукулаай, бу бурдугу сынньан кулу эрэ.	njukula:i bu burdugu [?]uɯnj:a[?] kulu ere	...
Баран кэлиэх.	bara[?] kelieq	...
Эми ууга суурай.	emi u:ga [?]u:rai	...
Тураах даабыныыр.	tura:q da:vwɯn[?]r	...

Лиэксикэ

А5. Бэриллибит тылларга утарыта суолталаах тылларын (антоним) суруй. (5 баал)

бөбүргөө	
көнө	
сыһын	
холбоо	
күүстээхтик	
кураанах	
сүт	
сыыһа	
эбии	
дэлэй	

А6. Тыл көнө уонна көспүт суолталарын наардаа: *кута хараба, хаххан хараба, сырдык олох, сырдык хос, хотой хараба, тобук хараба, тайах атаба, көбүс хараба* (2 баал)

Көнө суолта	Көспүт суолта

А7. Сомоҕо домох сөптөөх суолтатын тал. (2 баал)

1) *уни-бии курдук (кэриэтэ)*

- а. олус майгыннаһар доҕордуулар
- б. олус майгыннаһар бииргэ төрөөбүттэр
- в. олус эйэлээхтик олоҕор

2) *Иһигэр кутуйах хаамар*

- а. айманар, дыксинэр, мунчаарар

- б. иһэ ыалдыбыт
в. тугу эрэ сөбүлээбэт, абааһы көрөр

A8. Бэриллибит өс хоһоонноругар көппүт тылы ситэр. (4,5 баал)

- 1) Айан аргыстаах, суол _____. 2) Айыы киһитэ аһыныгас, күн киһитэ _____. 3) Дойду сурахтаах, алаас _____. 4) Ким доҕордоох – ол _____. 5) Кулгаах ыраабы истэр, харах _____ көрөр. 6) Кырдыаҕастан алгыһын ыл, эдэртэн _____ ыл. 7) Күн сири сырдатар, үөрэх – _____. 8) Көтөр өнүгүнэн, киһи _____. 9) Ыстаабыккын эрэнимэ, _____ эрэн.

Саҥа чааһа, сиинтэксис

A9. Этииттэн тардыылаах аат тыллары булан суруй. (2 баал)

Ааныска сирэйэ-хараҕа дьол толбонунан күлүмүрдээбитинэн дьону эргиччи көрдө, кыраабылын сулбу тардан ылан санныгар уура охсон баран: “Чэ, үлэли охсуохха!” - диэтэ. (АА)

Хоруй:

A10. Тардыылаах ахсаан ааттар ахсааннарын ый (2,5 баал). Холобур, хомуһум – бишр бишрдээбэ.

1	Сүгүрүйэбин улуу Лена / Ахсаабат дьулуругар... (ИГ)	
2	Мин ытыспар хомуйаат, / Балаҕаммар ыстанарым... (ИГ)	
3	Дайыыла аттарын уулата киирдэ. (АА)	
4	Хомуспут дьиринигэ, / Аппыт туйаҕа / Аан дойду улаҕатынан / Чугдаарыйдын. (ИГ)	
5	Уолаттар соннорун илгитэлээн кэбистилэр. (АА)	

A11. Састаабынан ырытыы сөптөөх барыйаанын тал (1 баал):

үктэллэригэр <

- А) үктэл + лэр + (и)гэр
- Б) үктээ + л + лэр + э + гэр
- В) үктэл + лэр + э + гэр
- Г) үктэллэр + (и)гэр

A12. Үөскээбит олохтоох тыллары бул (1 баал).

- А. толорооччуга
- Б. эрбэллэн
- В. харыстабылыгар
- Г. саныырым

A13. Бэлиэтэммит сана чаастара хайа этии чилиэнэ буолалларын ый (2 баал)

а	“Мин сааһым үгүс. Алтабын туолубутум”, – диэтэ саха. (АА)	
б	Аска аҕыйах үчүгэй, үлэбэ үгүс үчүгэй. (өс хох.)	
в	<i>Сорох дьоннор вагон иккис долбууругар түбэхэннэр, утуйан абыранан, муннулара буччугунуур.</i> (АА)	
г	<i>Сорохтор мин тула бэйэ-бэйэлэригэр төбөлөрүн өйөөн утуктаан куоҕалдьыһа олороллор, сорохтор аргыый кэпсэтэллэр</i> (АА)	

A14. Бэлиэтэммит тыллар ханнык сана чааһа буолалларын суруй. (2 баал)

Баҕар, ол буолуо ээ бу аан дойдуга хайаан даҕаны сырдык хараһаны, кырдьык сымыйаны, дьол мунгу хоторун сүрүн билгэтэ!

<i>аан дойдуга</i>	
<i>кырдьык</i>	
<i>хоторун</i>	

сүрүн

A15. Эрилик Эристиин “Хачыгыр” кэпсээниттэн быһа тардыыны аах, бэриллит сорудахтары толор. (барыта 8 баал)

Киниэхэ оччолорго маннык ыарахан үлэ суох этэ. Кыһын буоллабына абалара мутуктаан киллэрбит амынньыарын оһохторугар толору симэн биэрэн бараннар, дьэ таһыгар силлиэ-тыал күүгүнүүр тыаһын эрэ истэллэрэ. <...>

Сайын буоллабына Хачыгыр Чооруостуун иккиэн Кыбыттар кыарабас хонуутугар лыабы экирэтэллэрэ, аһынганы бултууллара. Абалара Кыбыттар көлүкэтигэр соодьонноон киирэн, туутун көрөн, балык ыллабына: «Эн сиэ, кини сиэтин!» — диэн хардарыта хатабалала-хатабалала силлэрэ. Иккиэйэх ынахтара, хомуйтарыы көрдөөбөккө, бэйэлэрэ кэлэллэрэ.

1. Бастакы этиититтэн быһаарыылаах солбуйар ааты бул. (2 баал)
2. Тиэкистэн кыччатар сыһыарыылаах аат тылы бул. (2 баал)
3. Тиэкистэн дьүһүннүүр туохтууру бул. (2 баал)
4. Тыаһы үтүктэр туохтууртан үөскээбит аат туохтууру бул. (2 баал)

A16. Этии араастарын тиксириннэртээ. (2 баал)

№	этиилэр	судургу этии	холбуу этии
1	<i>Көлүччэлэр, көлүччэлэр, көлүччэлэр Кистэлэн чуумпу санаа кэриэтэлэр. (Иван Гоголев)</i>		
2	<i>Тырымнас сибэкки буолан түүн Тыллалар ити эр сүрэхтэр, Үлүскэн тымныыттан өрүүтүн Үлүйэн хаалары билбэттэр. (Иван Гоголев)</i>		
3	<i>Олонхо эрэ курдук Толуу тойук төрүүр манна, Албын килбиэн, сымыйа дуй Сууралла охсор манна. (Иван Гоголев)</i>		

4	Талба кыыс Өлүөнэ устунан Табанан ойутан испитэ, Тулууба, сарыаллыы умайан, Тохсунньу тымныытын үүрбүтэ. (Иван Гоголев)		
---	--	--	--

В соридах (25 баал)

В1. Лиэксикэлии ырытыгыта онор (2 баал): *доѳордоһуу*

В2. Дорѳоонунан ырытыгы (3 баал): *кыахтааххын*

В3. Тылы састаабынан ырытыгы: (10 баал)

кытыйатын, отонгуттан, суруйааччыларбытыгар, аахпытым, ытыктабыллаахтык

В4. Этии чилиэнинэн ырытыгы (10 баал)

Күөл кытыытыгар үүнэн турар хомуһу уу долгуна аргыый аѳай сымнаѳастык хамсатар.

С. Айымнбы тылын-өһүн, уус-уран ньымаларын ырытан, суруйааччы сатабылын арыйарга холон. Тыл ханнык ньымалара айымнбыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста) (25 баал)

100-150 тыллаах буолуон сөп.

Киһиэхэ “доѳор” диэн ааттаах атын киһи баар буолан, бу сырдык күн анныгар киһи араас кытаанахтары, кыһалѳаны тулуйар сүдү кыахтаах буолар эбээт! Киһиэхэ “доѳор” диэн ааттаах киһи баар буолан, бу ийэ буор үрдүгэр киһи үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго дьулуһар дьоһун дьоѳурдаах буолар эбээт!

Хомолтону, баѳар, эн соѳотоѳун сатаан хомойуон даѳаны... Оттон үөрүүнү? Соѳотоѳун үөрүллэр үтүө үөрүү диэн суох. Бар дьонтон кистэнэн, соѳотоѳун үөрүллэр уоруйах, сымыйаччы, түөкүн быстах үөрүүтүн биһиги үтүө үөрүүнэн аахпаппыт. Үйэлээх сырдык үөрүү хайаан да доѳордоох, ханыылаах, хайаан да бар дьон кыттыгастаах буолар.

Баѳар, ол буолуо ээ бу аан дойдуга хайаан даѳаны сырдык харананы, кырдык сымыйаны, дьол муну хоторун сүрүн билгэтэ! ...

Киһиэхэ хайаан да доѳор баар буолуохтаах. Доѳору да таптыыр дьоѳура суох көлөөк хантан бар дьону, норуоту таптыаѳай?

(Амма Аччыгыя “Доѳоттор” сэһэниттэн)

Олимпиада школьников по общеобразовательным предметам (ответы)

ЛИСТ ОТВЕТОВ

Предмет: якутский язык

Класс: 5

На выполнение заданий дается 180 минут. Максимальное количество баллов 100

№	Сөптөөх хоруй	баллы
		А1-А11 барыта 50
A1	(0,5-тии баал) <i>Мастаах, хаардаах - өрө дьүөрэлэһии, Сүүрэллэр, усталлар - төттөрү дьүөрэлэһии, Сиэммит, төрөппүт – хардарыта дьүөрэлэһии</i>	3
A2	(0,5-тии баал) обурсу, маабын, энин, антах, уруккуттан, кытарчы, быччын, эңээр	4
A3	(0,5-тии баал) <i>көрсөргү(н), кэлбити(н), эти(н), Ыймахтыыры(н), баарты(н)</i>	5
A4	(1-дии баал) ilimn[i:]r iti er[e:]ri suruk:un [a:]q suor qa:ʷurɣ[ɯ:]r	4
A5	(0,5-тии баал) Эмис – көтөх / ырыган Көнө – токур Эдэр – кырдыҕас Аһыы – минньигэс Тот – аччык Кураанах – инчэбэй Сүт – көһүн Кырдык – сымыйа Эбии – көбүрэтии	5

	Эрдэ – хойут		
А6	(0,5-тии баал)	4	
	Көнө суолта		Көспүт суолта
	<i>куоска хараба</i>		<i>илим хараба</i>
	<i>хотой хараба</i>		<i>кута хараба</i>
	<i>модьугу атаба</i>		<i>күөл атаба</i>
	<i>убаһа быара</i>	<i>хайа быара</i>	
А7	2. олус сэмэй, чиеһинэй, сымнабас, сытыары майгылаах	2	
А8	(0,5-тии баал)	6,5	
	<i>Сөптөөх хоруй:</i>		
	Хаар кири сиилии-сиилии,		
	Хаар миигин симиир-симиир;		
	Хаар миигин үөрэ сэргиир,		
	Хаар миэхэ үөрэ кэлсиир.		
	Хаар мин суолбун бэчээттиир,		
	Куһабааммын көмөн кистиир,		
	Үчүгэйбин бэлиэтиир.		
	Кулун курдук хаар кистиир		
Мин атабым анныгар,			
Миигин суолбар сайыһа.			
Дьылбам хаартан төрүүттээх,			
Дьолум хаартан төрүүхтээх.			
А9	(0,5-тии баал) 1. добордоох; 2. көмүскэс; 3. ааттаах; 4. дьоллоох; 5. чугаһы; 6. эйэтин; 7. киһини; 8. өйүнэн; 9. ыйыстыбыккын	4,5	
А10	амынньыар – мас синньигэс, хаппыт лабаата, мутуга (2 баал) <i>маннык</i> (2 баал) көлүкэтигэр (2 баал)	10	

	соодьонноон (2 баал) күүгүнүүр (2 баал)	
A11	(0,5-тии баал) <i>1, 2 - СЭ; 3, 4 - ХЭ</i>	2
	II чааһа	В1-В4 Барыга 25
В1.	Лиэксикэ ырытыыта (сыһһата суох – 2, 1 сыһһалаах - 1,5 баал, 1-2 – 1 баал, онтон үөһэ – 0) <i>минньигэс – саха бүттүүн тыла, литэрэтиирэлии тыл, үөскээбит олох (минний + гэс), көнө, чопчу, элбэх суолталаах, утары суолталаах тыла – аһыы</i>	2
В2	Дорҕоонунан ырытыы (сыһһата суох – 5, 1 сыһһалаах - 3, 1-2 – 2 баал, онтон үөһэ – 0) <i>үөрүүттэн - 3 сүһүөх, 9 буукуба, 7 дорҕоон.</i> <i>ҮӨ – дьуптуон, илин, уос, киэн</i> <i>ҮҮ – аһаҕас дорҕоон, уһун, илин, уос, кыараҕас</i> <i>Э – аһаҕас дорҕоон, кылгас, илин, айах, киэн</i> <i>Р – бүтэй дорҕоон, ньиргиэрдээх, паараласпат, быһһылыыр, диэрийэр, тыл ортотунаабы, хоһуласпат, сэргэстэхэр, илигириир</i> <i>Т – бүтэй дорҕоон, ньиргиэрэ суох, пааралаһар (т-д), төлөрүйэр, тыл иннинээби, хоһулаһар</i> <i>Н - бүтэй дорҕоон, ньиргиэрдээх, паараласпат, быһһылыыр, мурун диэрийэр, тыл иннинээби, хоһулаһар, сэргэстэхэр</i>	3
В3	А.Тылы састаабынан ырытыы (сыһһата суох тылга 2 баал, 1 сыһһалаах - 1 баал) $\begin{matrix} & \text{к} & \text{к} \\ & \curvearrowright & \curvearrowleft \end{matrix}$ тииккэ < тиит + ҕэ тиит – тыл олоҕо, аат тыл -ҕэ – сыһһарыы түһүк сыһһарыыта тҕ-кк – бүтэй дорҕоонноор хардарыта дьүөрэлэһиилэрэ $\begin{matrix} & \text{Г} \\ & \uparrow \end{matrix}$ тигэр < тик + эр тик – тыл олоҕо, туохтуур, соруйар киэп, 2 сир. -эр – билинни кэм сыһһарыыта $\begin{matrix} & \text{Г} \\ & \uparrow \\ \text{к} & \text{---} \end{matrix}$ к – ньиргиэрэ суох бүтэй дорҕоон ньиргиэрдээбинэн солбуллуута	10 б

	<p style="text-align: center;">а</p> <p>сатабылы < сатаа + был + ы сатаа – тыл олобо, туохтуур, соруйар киэп, 2 сирэй -был – аат тыл үөскүүр сыһарыыта -ы – туохтуу түһүк сыһарыыта</p> <p style="text-align: center;">а</p> <p>аа – уһун аһаҕас дорҕоон кылгас аһаҕаһынан солбуллуута</p> <p>сурунар < суруй + н + ар суруй – тыл олобо, туохтуур, соруйар киэп, 2 сирэй -н – бэйэни туһаайы сыһарыыта -ар – билинни кэм сыһарыыта й – бүтэй дорҕоон түһүүтэ</p> <p style="text-align: center;">н</p> <p>эрчимнээхтик < эрчим + лээх + тик эрчим – тыл олобо, аат тыл -лээх – даҕааһын аат үөскүүр сыһарыыта -тик – сыһыат үөскүүр сыһарыыта мл-мн – бүтэй дорҕооннор өрө дьүөрэлэһиилэрэ</p>	
В4	<p style="text-align: center;">В4. Этии чилиэнинэн ырытыы, сана чааһын ыйыы (10 баал)</p>	10
	<p>- этии арааһын быһаарыы (сэһэн, судургу, 2 састааптаах, тэнийбит, толору)</p>	2
	<p>- этии чилиэнэ (сөпкө быһаарбыт – 3, биир сыһалаах буоллаҕына - 2, икки сыһалаах - 1) <u>Туналыйар туус манан солко танастаах эдэр дьахтар бульварга “Известия” хаһыаты ааба олорор. (АА)</u></p>	3
	<p>- сана чааһынан бэриллээтэ (сөпкө быһаарбыт – 5, биир сыһалаах – 4, икки сыһалаах – 2, үстэн элбэх – 0) <u>Туналыйар – аат туохтуур</u> туус – аат тыл манан – даҕааһын аат солко – даҕааһынтыыйбыт аат танастаах – даҕааһын аат эдэр – даҕааһын аат дьахтар – аат тыл бульварга – аат тыл “Известия” - аат тыл хаһыаты – аат тыл ааба – тэнгэ сыһыат туохтуур олорор - туохтуур</p>	5

<p>С.</p>	<p>Тизкис тылын-өһүн ырытыы (толору арийбыт – 15, тизмэ сүннүһүнэн арыллыбыт эрээри токурутуулаах – 8, тизмэбэ чугас – 6, ситэ арыллыбатах – 4, тизмэбэ сөп түбэспэт – 0)</p> <p>1) тыл туттулуутун ураты кэрэ сириэстибэлэрин ыйыы: эпитеттэр – (3 баал)</p> <ul style="list-style-type: none"> • үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго • үтүө үөрүү • сырдык үөрүү <p>хатылаанын – (3 баал)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Киһиэхэ “доҕор” диэн ааттаах атын киһи баар буолан, бу сырдык күн анныгар киһи араас кытаанактары, кыһалҕаны тулуйар сүдү кыахтаах буолар эбээт! • Киһиэхэ “доҕор” диэн ааттаах киһи баар буолан, бу ийэ буор үрдүгэр киһи үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго дьулуһар дьохун дьобурдаах буолар эбээт! <p>параллелизмнар – (4 баал)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго <p>утарыта суолталаах тыллар (антитеза) – сырдык хараны, кырдьык сымыйаны, дьол муну (5 б.)</p>	<p>15 б</p>
	<p>2) тыл литературнай нуорматын тутуһуу, (сахалы тыл үөрүйэбин тутуһар 10, тылы сыһа тутуу 1-2 түбэлтэтэ баар эрээри сүрүннээн уус-уран тыллаах – 8, этии таһыма орто - 6, мөлтөх - 4, быстар мөлтөх – 0)</p> <p>3) тизкис табыгастаахтык сааһыланыыта а.э. тизкис тупсаҕай тутула (санаа бэйэ-бэйэтигтэн ситимнээх – 5, ол эрээри сааһыланыыта сатархай соҕус – 3, утума суох – 2, сааһыланыыта мөлтөх – 1, быстар мөлтөх – 0)</p> <p>4) - таба суруйуу, сурук бэлиэтэ (алҕаһа суох – 5, 1-2 толооһо суох алҕастаах -3, 4-5 алҕастаах – 2, 6-7 алҕастаах – 1, онтон үөһэ – 0)</p>	<p>10</p>
	<p>Саамай үрдүкү баал</p>	<p>100</p>

Олимпиада школьников по общеобразовательным предметам (ответы)

ЛИСТ ОТВЕТОВ

Предмет: якутский язык

Класс: 6

На выполнение заданий дается 180 минут. Максимальное количество баллов 100

№	Сөптөөх хоруй	баллы
		А1- А11 барыт а 50
A1	(0,5-тии баал) сүрэхтээх, айаннаа - өрө дьүөрэлэһии унаарыһаллар, усталлар - төттөрү дьүөрэлэһии суоракка, сирдэппит – хардарыта дьүөрэлэһии	3
A2	(0,5-тии баал) оѳурсу, мааѳын, энин, антах, уруккуттан, кытарчы, быччын, энээр	4
A3	(1-дии баал) көрсөргүн, кэлбитинг, этинг, ыймахтыбырын, баартынг	5
A4	(1-дии баал) suruk:un [a:]q suor qa:ʋurg[ʃ:]r kepse:n:e dəkə:r tugu ihi[t:]ing kuhamnjɯla:[ʋ] əkə wɾeki ɯɯɯgas buolar	4
A5	(0,5-тии баал) бөѳөргөө - кэбирээ көнө – токур онор- алдьат умса - тиэрэ күүстээх - мөлтөх кураанах – инчэѳэй сүт – көһүн сыыһа - таба эбии – көѳүрэтии эрдэ – хойут	5
A6	(0,5-тии баал)	4
	Көнө суолта	

	<table border="1"> <tr> <td><i>куоска хараба</i></td> <td><i>илим хараба</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>сырдык хос</i></td> <td><i>сырдык олох</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>хотой хараба</i></td> <td><i>күүл атаба</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>модьугу атаба</i></td> <td><i>хайа быара</i></td> <td></td> </tr> </table>	<i>куоска хараба</i>	<i>илим хараба</i>		<i>сырдык хос</i>	<i>сырдык олох</i>		<i>хотой хараба</i>	<i>күүл атаба</i>		<i>модьугу атаба</i>	<i>хайа быара</i>		
<i>куоска хараба</i>	<i>илим хараба</i>													
<i>сырдык хос</i>	<i>сырдык олох</i>													
<i>хотой хараба</i>	<i>күүл атаба</i>													
<i>модьугу атаба</i>	<i>хайа быара</i>													
A7	(1-дii баал) 1в. олус эйэлээхтик олор; 2а. айманар, дьиксинэр, мунчаарар	2												
A8	(0,5-тiii баал) Хаар кири силии-силии , Хаар мiiгин симиир-симиир ; Хаар мiiгин үөрэ сэргиир , Хаар мiiхэ үөрэ кэпсиир . Хаар мин суолбун бэчээтгiiр , Куһафаммын көмөн кистиир , Үчүгэйбин бэлиэтиир . Кулун курдук хаар кистиир Мин атафым анныгар, Мiiгин суолбар сайыһа . Дьылбам хаартан төрүөттээх, Дьолум хаартан төрүөхтээх .	6,5												
A9	(0,5-тiii баал) 1. добордоох; 2. көмүскэс; 3. ааттаах; 4. дьоллоох; 5. чугаһы; 6. эйэтин; 7. киһини; 8. өйүнэн; 9. ыйыстыбыккын	4,5												
A10	(0,5-тiii баал) а) кэпсиирэ б) туһаан в) быһаарыы г) туһаан	2												
A11	(2-лии баал) маннык көлүкэтигэр соодьонноон күүгүнүүр	8												
A12	1, 2 – СЭ; 3, 4 – ХЭ	2												
	II чааһа	В1-В4 Барыт а 25												

В1.	<p>Лиэксикэ ырытыгыта (сыыһата суох – 2, 1 сыыһалаах - 1,5 баал, 1-2 – 1 баал, онтон үөһэ – 0)</p> <p><i>добордохуу – саха бүттүүн тыла, литэрэтиирэлии тыл, үөскээбит олох (добор + лоо + с + уу), көнө, тэгили, соботох суолталаах, утары суолталаах тыла – өстөһүү</i></p>	2
В2	<p>Дорбоонунан ырытыгы (сыыһата суох – 5, 1 сыыһалаах - 3, 1-2 – 2 баал, онтон үөһэ – 0)</p> <p><i>кыахтааххын – 3 сүһүөх, 11 буукуба, 9 дорбоон.</i></p> <p><i>БИА – дьуптуон, кэлин, айах, киэн</i> <i>АА – аһаҕас дорбоон, уһун, кэлин, айах, киэн</i> <i>БИ – аһаҕас дорбоон, кылгас, кэлин, айах, кыараҕас</i> <i>К – бүтэй дорбоон, ньиргиэрэ суох, нааралаһар (к-г), төлөрүүэр, тыл кэннинээҕи, хоһулаһар, сэргэстэхэр</i> <i>Х - бүтэй дорбоон, ньиргиэрэ суох, төлөрүүэр, тылчаан дорбооно, нааралаһар (х-б), хоһулаһар, сэргэстэхэр</i> <i>Т – бүтэй дорбоон, ньиргиэрэ суох, нааралаһар (т-д), төлөрүүэр, тыл иннинээҕи, хоһулаһар</i> <i>Н - бүтэй дорбоон, ньиргиэрдээх, наараласпат, быыһылыыр, мурун диэрийэр, тыл иннинээҕи, хоһулаһар, сэргэстэхэр</i></p>	3
В3	<p>Тылы састаабынан ырытыгы (сыыһата суох тылга 2 баал, 1 сыыһалаах - 1 баал)</p> <p style="text-align: center;">Ы ↑</p> <p><i>кытыйа < кытыйа + та + н</i></p> <p>кытыйа – тыл олоҕо, аат тыл -та – тардыы 3 сир.с. -н – туохтуу түһүк с.</p> <p>Ы <u>а</u> - киэн а/д кыараҕаһынан солбуллуута</p> <p style="text-align: center;">Ы ↑</p> <p><i>кытыйа < кытыйа + та + н</i></p> <p>кытыйа – тыл олоҕо, аат тыл -та – тардыы 3 сир.с. -н – туохтуу түһүк с.</p> <p>Ы <u>а</u> - киэн а/д кыараҕаһынан солбуллуута</p>	10 б

	<p style="text-align: center;"><i>н</i></p> <p style="text-align: center;">↙ ↘</p> <p>отонгуттан < отон + (у)н + (у)ттан</p> <p>отон – тыл олоџо, аат тыл -(у)н – тардыы 2 сир.с. -(у)ттан – таһаарыы түһүк с. нн-нн – б/д өрө дьүөрэлэһиилэрэ (у) – кыараџас а/д түһүүтэ</p> <p>↓</p> <p>суруйааччыларбытыгар < суруй + ааччы + лар + быт + (ы)гар</p> <p>суруй – тыл олоџо, туохтуур, соруйар киэп, 2 сир. -ааччы – аат тыл үөск.с. -лар – элб.ахс.с. -быт – тардыы 1 сир.с. -(ы)гар – сыһыарыы түһ.с.</p> <p style="text-align: center;"><i>п</i></p> <p style="text-align: center;">↙ ↘</p> <p>аахнытым < аах + быт + (ы)м</p> <p>аах – тыл олоџо, туохтуур, соруйар киэп, 2 сир. -быт – урут ааспыт кэм с. -(ы)м – 1 сир.с. хб-хп – б/д өрө дьүөрэлэһиилэрэ</p> <p style="text-align: center;"><i>т а</i></p> <p style="text-align: center;">↙ ↘</p> <p>ытыктабыллаахтык < ытык + лаа + был + лаах + тык</p> <p>ытык – тыл олоџо, даџааһын аат -лаа – туохтуур үөск.с. -был – аат тыл үөск.с. -лаах – даџааһын аат үөск.с. -тык – сыһыат үөск.с. кл-кт – б/д өрө дьүөрэлэһиилэрэ</p> <p><u>а</u> аа – уһун а/д кылгаһынан солбуллуута</p>	
В4	В4. Этии чилиэнинэн ырытыы, сага чааһын ыйыы (10 баал)	10
	- этии арааһын быһаарыы Сэһэн, судургу этии, толорута суох икки састааптаах, тэнийбит, толору.	2

	<p>- этии чилиэнэ (сөпкө быһаарбыт – 3, биир сыһалаах буоллабына – 2, икки сыһалаах – 1) <u>Бэбэһээ киэһэ хаалларбыт ийэтин, кыракый быраатын эмискэччи күүскэ ахтан кэллэ.</u></p>	3
	<p>- сана чааһынан бэриллитэ (сөпкө быһаарбыт – 5, биир сыһалаах - 4, икки сыһалаах - 2, үстэн элбэх - 0)</p> <p>бэбэһээ – сыһыат киэһэ – сыһыат хаалларбыт – аат туохтуур ийэтин – аат тыл кыракый – даҕааһын аат быраатын – аат тыл эмискэччи – сыһыат күүскэ – сыһыат ахтан кэллэ – сыһыат туохтуур + туохтуур</p>	5
С.	<p>Тиэкис тылын-өһүн ырытыы (толору арыйбыт – 15, тиэмэ сүннүүнэн арыллыбыт эрэри токурутуулаах – 8, тиэмэбэ чугас – 6, ситэ арыллыбатах – 4, тиэмэбэ сөп түбэспэт – 0)</p> <p>1) тыл туттуллуутун ураты кэрэ сириэстибэлэрин ыйыы: эпитеттэр – (3 баал)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго ● үтүө үөрүү ● сырдык үөрүү <p>хатылааһын – (3 баал)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Киһиэхэ “доҕор” диэн ааттаах атын киһи баар буолан, бу сырдык күн анныгар киһи араас кытаанары, кыһалҕаны тулуйар сүдү кыахтаах буолар эбээт! ● Киһиэхэ “доҕор” диэн ааттаах киһи баар буолан, бу ийэ буор үрдүгэр киһи үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго дьулуһар дьолун дьобурдаах буолар эбээт! <p>параллелизмнар – (4 баал)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго <p>утарыта суолталаах тыллар (антитеза) – сырдык харанганы, кырдык сымыйаны, дьол муну (5 б.)</p>	25: 15 б
	<p>2) тыл литературнай нуорматын тутуһуу, (сахалыы тыл үөрүйэбин тутуһар 10, тылы сыһа тутуу 1-2 түбэлтэтэ баар эрэри сүрүннэн уус-уран тыллаах – 8, этии таһыма орто - 6, мөлтөх - 4, быстар мөлтөх – 0)</p>	10

	<p>3) тизкис табыгастаахтык сааһыланыыта а.э. тизкис тупсаҕай тутула (санаа бэйэ-бэйэтигтэн ситимнээх – 5, ол эрэри сааһыланыыта сатархай соҕус – 3, утума суох – 2, сааһыланыыта мөлтөх – 1, быстар мөлтөх – 0)</p> <p>4) - таба суруйуу, сурук бэлиэтэ (алҕаһа суох – 5, 1-2 толооһо суох алҕастаах -3, 4-5 алҕастаах – 2, 6-7 алҕастаах – 1, онтон үөһэ – 0)</p>	
	Саамай үрдүк баал	100

Олимпиада школьников по общеобразовательным предметам (ответы)

ЛИСТ ОТВЕТОВ

Предмет: якутский язык

Класс: 7

На выполнение заданий дается 180 минут. Максимальное количество баллов 100

№	Сөптөөх хоруй	баллы
		А1-А11 барыта 50
A1	(0,5-тии баал) онгороллор, кэрэхсииллэр - <i>төттөрү дьүөрэлэһии</i> , көтөрдөр, саламааттыыр - <i>өрө дьүөрэлэһии</i> , утаппыт, өрүкүппүт – <i>хардарыта дьүөрэлэһии</i>	3
A2	(0,5-тии баал) тыанан (бар), бэркэ, энин, аллараа (долбуур), уруккуттан, халтархай, быччын, ангаар	4
A3	(1-дии баал) <i>кэлбитинг, кэнэн этинг, мындыр этинг, дыкти этинг, дууһанг</i>	5
A4	(0,5-тии баал) suruk:un [a:]q suor qa:vurg[ʉ:]r kerse:n:e dɔvɔ:r tugu ihi[t:]ing kuhamnjuula:[ʋ] ɔvɔ wɛkɪ ɯluɣas buolar	2
A5	(0,5-тии баал) бөҕөргөө – кэбирээ көнө – токур сыһын – хонун холбоо – араар күүстээхтик – мөлтөхтүк кураанах – инчэҕэй сүт – көһүн сыһа – таба эбии – көбүрэтии дэлэй – кэмчи	5
A6	(0,5-тии баал)	2
	Көнө суолта	

	<table border="1"> <tr> <td>хаххан хаража</td> <td>кута хаража</td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>сырдык хос</i></td> <td><i>сырдык олох</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>хотой хаража</i></td> <td><i>тобук хаража</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>тайах атажа</td> <td>көжүс хаража</td> <td></td> </tr> </table>	хаххан хаража	кута хаража		<i>сырдык хос</i>	<i>сырдык олох</i>		<i>хотой хаража</i>	<i>тобук хаража</i>		тайах атажа	көжүс хаража		
хаххан хаража	кута хаража													
<i>сырдык хос</i>	<i>сырдык олох</i>													
<i>хотой хаража</i>	<i>тобук хаража</i>													
тайах атажа	көжүс хаража													
A7	(1-дii баал) 1. в. олус эйэлээхтик олор; 2. а. айманар, дыксинэр, мунчаарар	2												
A8	(0,5-тii баал) дожордоох; 2. көмүскэс; 3. аатгаах; 4. дьоллоох; 5. чугаһы; 6. эйэтин; 7. киһини; 8. өйүнэн; 9. ыйыстыбыккын	4,5												
A9	(0,5-тii баал) <i>сирэйэ-хаража, толбонунан, кыраабылын, санныгар</i>	1												
A10	(0,5-тii баал)	2,5												
	1 Сүгүрүйэбин улуу Лена / Ахсаабат дьулууругар... (ИГ)	биир биирдээбэ												
	2 Мин ытыспар хомуйаат, / Балажаммар ыстанарым... (ИГ)	биир биирдээбэ												
	3 Дайыыла атгарын уулата киирдэ. (АА)	биир элбэхтээбэ												
	4 Хомуспут дыриһигэ, / Аппыт туйажа / Аан дойду улажатынан / Чугдаарыйдын. (ИГ)	элбэх биирдээбэ												
	5 Уолаттар соннорун илгитэлээн кэбистилэр. (АА)	элбэх элбэхтээбэ												
A11	Б) үктээ + л + лэр + э + гэр (1 балл)	1												
A12	(0,5-тii баал) толорооччуга, харыстабылыгар	1												
A13	(0,5-тii баал)	2												

	<p>а) кэпсиирэ б) туһаан в) быһаарыы г) туһаан</p>									
A14	<p>(0,5-тии баал)</p> <table border="1"> <tr> <td>аан дойдуга</td> <td>аат тыл</td> </tr> <tr> <td>кырдьык</td> <td>аат тыл</td> </tr> <tr> <td>хоторун</td> <td>аат туохтуур</td> </tr> <tr> <td>сүрүн</td> <td>даҕааһын аат</td> </tr> </table>	аан дойдуга	аат тыл	кырдьык	аат тыл	хоторун	аат туохтуур	сүрүн	даҕааһын аат	2
аан дойдуга	аат тыл									
кырдьык	аат тыл									
хоторун	аат туохтуур									
сүрүн	даҕааһын аат									
A15	<p>(2-лии баал)</p> <p>манньк көлүкэтигэр соодьонноон күүгүнүүр (</p>	8								
A16	<p>(0,5-тии баал)</p> <p>1, 2 – СЭ; 3, 4 – ХЭ</p>	2								
	II чааһа	В1-В4 Барыта 40								
B1.	<p>Лиэксикэ ырытыыта (сыһһата суох – 2, 1 сыһһалаах - 1,5 баал, 1-2 – 1 баал, онтон үөһэ – 0)</p> <p>доҕордоһуу – саха бүтүүн тыла, литэрэтиирэлии тыл, үөскээбит олох (доҕор + лоо + с + уу), көнө, тэгили, соҕотох суолталаах, утары суолталаах тыла – өстөһүү</p>	2								
B2	<p>Дорҕоонунан ырытыы (сыһһата суох – 5, 1 сыһһалаах - 3, 1-2 – 2 баал, онтон үөһэ – 0) кыахтааххын – 3 сүһүөх, 11 буукуба, 9 дорҕоон.</p> <p>БА – дьуптуон, кэлин, айах, киэн АА – аһаҕас дорҕоон, уһун, кэлин, айах, киэн БІ – аһаҕас дорҕоон, кылгас, кэлин, айах, кыараҕас</p>	3								

	<p><i>К – бүтэй дорбоон, ньиргиэрэ суох, пааралаһар (к-г), төлөрүйэр, тыл кэннинээби, хоһулаһар, сэргэстэхэр</i></p> <p><i>Х – бүтэй дорбоон, ньиргиэрэ суох, төлөрүйэр, тылчаан дорбооно, пааралаһар (х-б), хоһулаһар, сэргэстэхэр</i></p> <p><i>Т – бүтэй дорбоон, ньиргиэрэ суох, пааралаһар (т-д), төлөрүйэр, тыл иннинээби, хоһулаһар</i></p> <p><i>Н – бүтэй дорбоон, ньиргиэрдээх, паараласпат, быыһылыыр, мурун диэрийэр, тыл иннинээби, хоһулаһар, сэргэстэхэр</i></p>	
<p>В3</p>	<p style="text-align: center;">В3. Тылы састаабынан ырытыы</p> <p style="text-align: center;">Ы</p> <p>кытыйатын < кытыйа + та + н</p> <p>кытыйа – тыл олоҕо, аат тыл</p> <p>-та – тардыы 3 сирэийин сыһыарыыта</p> <p>Ы</p> <p>а – киэн аһаҕас дорбоон кыараҕаһынан солбуллуута</p> <p style="text-align: center;">Н</p> <p>отоннуттан < отон + (у)н + (у)ттан</p> <p>отон – тыл олоҕо, аат тыл</p> <p>-(у)н – тардыы 2 сирэийин сыһыарыыта</p> <p>-ттан – таһаарыы түһүк сыһыарыыта</p> <p>нн-нн – бүтэй дорбооннор төттөрү дьүөрэлэһиилэрэ</p> <p>(у) – кыараҕас аһаҕас дорбоон түһүүтэ</p> <p>суруйааччыларбытыгар < суруй + ааччы + лар + быт + (ы)гар</p> <p>суруй – тыл олоҕо, туохтуур, соруйар киэп, 2 сирэй</p> <p>-ааччы – аат тыл үөскүүр сыһыарыыта</p> <p>-лар – элбэх ахсаан сыһыарыыта</p> <p>-быт – тардыы 1 сирэийин, биир ахсаанын сыһыарыыта</p> <p>-(ы)гар – сыһыарыы түһүк сыһыарыыта</p> <p style="text-align: center;">П</p> <p>аахпытым < аах + быт + (ы)м</p> <p>аах – тыл олоҕо, туохтуур, соруйар киэп, 2 сир.</p> <p>-быт – урут ааспыт кэм сыһыарыыта</p> <p>-(ы)м – 1 сирэй сыһыарыыта</p> <p>хб-хп – бүтэй дорбооннор өрө дьүөрэлэһиилэрэ</p>	<p>10 б</p>

	<p style="text-align: center;">Т а</p> <p>ЫТЫКТАБЫЛЛААХТЫК < ытык + лаа + был + лаах + тык</p> <p>ЫТЫК – ТЫЛ ОЛОҢО, ДАҢААНЫН ААТ</p> <p>-лаа – туохтуур үөскүүр сыһыарыыта</p> <p>-был – аат тыл үөскүүр сыһыарыыта</p> <p>-лаах – даҢаанын аат үөскүүр сыһыарыыта</p> <p>-тык – сыһыат үөскүүр сыһыарыыта</p> <p>кл-кт – бүтэй дорҕооннор өрө дьүөрэлэһиилэрэ</p> <p>а</p> <p>аа – уһун аһаҕас дорҕоон кылгаһынан солбуллуута</p>	
В4	<p>В4. Этии чилиэнинэн ырытыы, саҥа чааһын ыйыы (10 баал)</p>	10
	<p>- этии арааһын быһаарыы (сэһэн, судургу, 2 састааптаах, тэнийбит, толору)</p>	2
	<p>- этии чилиэнэ (сөпкө быһаарбыт – 3, биир сыһыалаах буоллаҕына - 2, икки сыһыалаах - 1) <u>Күөл кытыытыгар үүнэн турар хомуһу уу долгуна аргыый аҕай сымнаҕастык хамсатар.</u></p>	3
	<p>- саҥа чааһынан бэриллиитэ (сөпкө быһаарбыт – 5, биир сыһыалаах - 4, икки сыһыалаах - 2, үстэн элбэх - 0) <i>Күөл – аат тыл кытыытыгар – көмө аат үүнэн – урут сыһыат туохтуур турар – аат туохтуур хомуһу – аат тыл уу – аат тыл долгуна – аат тыл (тардыылаах) аргыый - сыһыат аҕай – эбиискэ сымнаҕастык – сыһыат хамсатар – туохтуур</i></p>	5
С.	<p>Тиэкис тылын-өһүн ырытыы (толору арыыйбыт – 15, тиэмэ сүннүүнэн арыллыбыт эрэри токурутуулаах – 8, тиэмэҕэ чугас – 6, ситэ арыллыбатах – 4, тиэмэҕэ сөп түбэспэт – 0)</p> <p>1) тыл туттуллуутун ураты кэрэ сириэстибэлэрин ыйыы: эпитеттэр – (3 баал)</p>	15 б

	<ul style="list-style-type: none"> ● үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго ● үтүө үөрүү ● сырдык үөрүү <p>хатылааһын – (3 баал)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Киһиэхэ “доҕор” диэн ааттаах атын киһи баар буолан, бу сырдык күн анныгар киһи араас кытаанахтары, кыһалҕаны тулуйар сүдү кыахтаах буолар эбээт! ● Киһиэхэ “доҕор” диэн ааттаах киһи баар буолан, бу ийэ буор үрдүгэр киһи үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго дьулуһар дьоһун дьобурдаах буолар эбээт! <p>параллелизмнар – (4 баал)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ үрдүк үөрүүгэ, сырдык дьолго <p>утарыта суолталаах тыллар (антитеза) – сырдык харанганы, кырдьык сымыйаны, дьол муну (5 б.)</p>	
	<p>2) тыл литературнай нуорматын тутуһуу, (сахалыы тыл үөрүйэбин тутуһар 10, тылы сыһа тутуу 1-2 түбэлтэтэ баар эрэри сүрүннээн уус-уран тыллаах – 8, этии таһыма орто - 6, мөлтөх - 4, быстар мөлтөх – 0)</p> <p>3) тиэкис табыгастаахтык сааһыланыыта а.э. тиэкис тупсаҕай тутула (санаа бэйэ-бэйэтиттэн ситимнээх – 5, ол эрэри сааһыланыыта сатархай соҕус – 3, утума суох – 2, сааһыланыыта мөлтөх – 1, быстар мөлтөх – 0)</p> <p>4) - таба суруйуу, сурук бэлиэтэ (алҕаһа суох – 5, 1-2 толооһо суох алҕастаах -3, 4-5 алҕастаах – 2, 6-7 алҕастаах – 1, онтон үөһэ – 0)</p>	10
	Саамай үрдүк баал	100